

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอเชิงนโยบาย

โครงการวิจัยการพัฒนารูปแบบการบูรณาการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการระดับอำเภอ กรณีศึกษาอำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี นั้นเป็นการวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยที่โครงการวิจัยนี้ได้ตั้งโจทย์ หรือคำถามวิจัยไว้ว่ารูปแบบที่เหมาะสมในการบูรณาการเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชนของอำเภอแหลมสิงห์ ควรเป็นอย่างไรและตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของกองทุนที่มีอยู่ในชุมชนหรือลักษณะการจัดสวัสดิการของกองทุนเหล่านั้นรวมทั้งศึกษา สภาพ/สถานการณ์ของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ในชุมชนที่จะเป็นกลุ่มเป้าหมายในการจัดสวัสดิการในครั้งนี้
2. เพื่อพัฒนารูปแบบที่เหมาะสมในการเชื่อมโยงหรือบูรณาการกลุ่มกองทุนต่างๆ ในการร่วมกันจัดสวัสดิการ โดยเฉพาะกับผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน
3. เพื่อให้องค์ความรู้อันเกิดจากการสังเคราะห์บทเรียนร่วมกันของกลุ่มและเครือข่ายกองทุนสวัสดิการชุมชน
4. เพื่อให้เครือข่ายและกลุ่มกองทุนที่จัดสวัสดิการระดับอำเภอได้ดำเนินกิจกรรมในการจัดสวัสดิการสำหรับผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสร่วมกันหรือเชื่อมโยงบูรณาการกันตามศักยภาพและทุนทางสังคมที่มีอยู่

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังกล่าวโครงการได้ดำเนินการวางแผนการดำเนินการวิจัย เพื่อให้ได้ผลตามวัตถุประสงค์และคำถามวิจัยโดยมี กระบวนการดำเนินการวิจัย และผลที่ได้จากการดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. สรุปกระบวนการดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มุ่งให้การวิจัยเป็นเครื่องมือดึงผู้คนหรือภาคีหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมเห็น ร่วมวิเคราะห์สถานการณ์ของการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ร่วมกัน ดังนั้นจึงให้กระบวนการวิธีการวิจัย เป็นลักษณะการเน้นการมีส่วนร่วม ภาคีที่เข้าร่วมงานวิจัยจึงมีหลากหลาย อาทิ

- 1) เครือข่ายประชาคมจังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีตัวแทนเครือข่ายภาคประชาชนที่ดูแลการจัดสวัสดิการในภาพรวมของจังหวัดจันทบุรี
- 2) ทีมอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
- 3) ตัวแทนกลุ่มหรือกองทุนที่มีอยู่ในแต่ละตำบล
- 4) ทีมเจ้าหน้าที่ข้าราชการของสำนักงานส่งเสริมและสนับสนุนวิชาการ 3 จังหวัดชลบุรี เพื่อเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ในกระบวนการวิจัย
- 5) ทีมจากศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ 6 จังหวัดจันทบุรี
- 6) ทีมอาสาวิจัย ซึ่งเป็นตัวแทนชาวบ้านแต่ละตำบล
- 7) ประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยในเขตพื้นที่หมู่บ้าน ตำบล ในเขตอำเภอแหลมสิงห์

จะเห็นได้ว่าผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยนี้มีความหลากหลายสูง ดังนั้นการบริหารจัดการให้ทุกภาคเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละขั้นตอนการดำเนินงานวิจัยนี้จึงเป็นสิ่งที่ค่อนข้างยากและมีข้อจำกัดอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการวิจัยในลักษณะนี้ก็สามารถสร้างการเรียนรู้และสามารถสร้างกลไกในการจัดการตนเองในด้านการจัดการสวัสดิการของชุมชนได้ระดับหนึ่งอีกทั้งยังเกิดการเชื่อมโยงการทำงานระหว่างภาคที่เกี่ยวข้องต่างๆอย่างน่าพอใจ ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยการดำเนินการวิจัยที่มาร่วมเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกันตลอดเวลาที่มีกระบวนการขั้นตอนโดยสังเขปดังนี้

- 1) การประชุมเพื่อร่วมคิดร่วมวางแผนและร่วมดำเนินงานหลักและผู้ประสานงานในพื้นที่ ซึ่งตลอดช่วงการดำเนินการวิจัยตั้งแต่ต้นมีการประชุมร่วมกันประมาณเดือนละ 1 ครั้ง
- 2) เวทีการพัฒนาทักษะและความเข้าใจในการเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วม และการวางแผนการเก็บข้อมูลในแต่ละพื้นที่ให้กับทีมอาสาวิจัยจากชาวบ้าน และทั้งทีมวิจัยด้วย ซึ่งได้จัดที่วัดโพธิ์ทอง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี
- 3) เวทีทำความเข้าใจการเข้ามาทำวิจัยแก่ชุมชนโดยได้จัดทุกตำบลและอีก 1 เครือข่ายทั้งหมด 8 ครั้ง
- 4) การสืบค้นข้อมูลในแต่ละตำบลซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนกลุ่มกองทุน การจัดสวัสดิการของแต่ละกองทุน การจัดสวัสดิการของหน่วยงานต่างๆ ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสรวมทั้งสภาพชีวิตและความต้องการ โดยการเก็บข้อมูลเชิงการสร้างปฏิสัมพันธ์นี้ ทีมอาสาวิจัยของชุมชนดำเนินการ โดยมีทีมอาจารย์เป็นพี่เลี้ยง

5) การคืนข้อมูลกับชุมชน ดำเนินการทั้งในระดับของตำบลและในภาพรวมทั้งหมดของอำเภอเพื่อให้เกิดการเรียนรู้สภาพของการจัดสวัสดิการ และสภาพของผู้ยากไร้รวมทั้งหมด รูปแบบการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสของแต่ละตำบลและนำมาแลกเปลี่ยนในเวทีรวมอีกครั้งเพื่อเชื่อมโยงเป็นภาพของทั้งอำเภอ

6) เวทีการทำความเข้าใจ และสืบสภาพการจัดสวัสดิการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจถึงเจตน์จำนงของการวิจัยครั้งนี้ และแลกเปลี่ยนแนวทางที่อาจเชื่อมโยงบูรณาการการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสร่วมกันในการดำเนินการในอนาคต

7) การทดลองเชิงปฏิบัติการจัดสวัสดิการในรูปแบบของแต่ละตำบล และการเชื่อมโยงกันทั้งอำเภอ ซึ่งแต่ละตำบลจะต้องดำเนินการ กำหนดแนวทางและเป้าหมายการดำเนินการและสร้างกลไกการจัดสวัสดิการของตนเอง แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในรูปแบบของเครือข่ายอำเภอซึ่งได้เกิดขึ้นในช่วงการปฏิบัติงาน

กล่าวโดยสรุปกระบวนการดำเนินการวิจัยตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นนั้น มีขั้นตอนและกิจกรรมต่างๆ ดังแสดงในแผนภาพ

จากกระบวนการวิจัยดังกล่าวซึ่งดำเนินไปภายใต้กรอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยจนเกิดผลจากการดำเนินงานวิจัยพอสรุปได้ดังนี้

2. สรุปผลที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์

ผลที่เกิดขึ้นจากการได้ดำเนินการวิจัย เพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กล่าวมานั้น พอจะสรุปโดยรวมได้ดังต่อไปนี้

2.1 วัตถุประสงค์ข้อที่ 1

เพื่อศึกษาสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของกองทุนสวัสดิการชุมชนและผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ที่มีอยู่ในพื้นที่อย่างครบถ้วนสมบูรณ์

2.1.1 สถานการณ์ / สถานภาพของกองทุนสวัสดิการในชุมชน

การสำรวจสถานการณ์ หรือสถานภาพของกองทุนที่มีอยู่ในชุมชนนั้นพบว่า มีกองทุนต่างๆ อยู่ในพื้นที่ตำบลอยู่หลากหลาย แต่ละกองทุนก็มีการจัดสวัสดิการกันมากบ้าง น้อยบ้าง หรือบางกองทุนก็ยังไม่มีการจัดสวัสดิการ ซึ่งพอจะจำแนกลักษณะประเภทกองทุนต่างๆ ตามแหล่งที่มาได้คือ

1) กองทุนที่จัดตั้งโดยหน่วยงานรัฐ การจัดตั้งโดยหน่วยงานรัฐซึ่งจะเป็นส่วนใหญ่ของทั้งอำเภอโดยจัดตั้งขึ้นตามนโยบาย และการดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของแต่ละหน่วยงาน เช่น นโยบายกองทุนหมู่บ้าน นโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจน เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานแต่ละหน่วยงานและแต่ละนโยบายจะจัดสรรเงินทุนเริ่มต้นให้ชุมชนตามวัตถุประสงค์ และส่งผ่านให้ชุมชนบริหารจัดการกันเองภายใต้การกำกับดูแลจากหน่วยราชการต่างๆ กัน บางส่วนก็มีเงื่อนไขการสมทบของชุมชน วัตถุประสงค์ของกองทุนหลักๆ ก็คือ การเป็นกองทุนสำหรับเสริมอาชีพ และแก้ปัญหาปากท้อง แม้ว่าการดำเนินการจัดตั้งกองทุนของรัฐจะขาดความเป็นเอกภาพและไม่เชื่อมโยงกัน แต่ก็สามารถส่งผลทั้งที่มีส่วนดีและที่เป็นปัญหากล่าวคือ

สิ่งที่เป็นปัญหา

- ไม่เชื่อมโยงกัน ต่างคนต่างทำ ขาดการประสานงานทั้งที่ประชาชนเป็นกลุ่มเดียวกัน

- แบ่งประชาชนออกเป็นกลุ่มๆ ชาวบ้านหลายคนสังกัดหลายกลุ่ม ผู้นำจะถูกเลือกให้เป็นผู้นำซ้ำซ้อนชาวบ้านเรียกว่า “สวมหมวกหลายใบ” และถูกเรียกประชุม/อบรมบ่อยครั้ง จนเป็นความเบื่อหน่ายสำหรับชุมชน

- สร้างความเคยชินให้ชุมชนต้องเรียกร้องพึ่งพาการดูแลจากภายนอก ไม่กล้าริเริ่มอะไรใหม่ๆ เพราะเกรงผิดกฎ กติกา หรือไม่ถูกต้องตามระเบียบราชการ

- การจัดสวัสดิการจะแยกส่วนทำให้แต่ละกองทุนอ่อนแอที่จะจัดสวัสดิการได้อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสไม่สามารถเข้าถึงได้เท่าที่ควร

- ทั้งหมดคือเงื่อนไขของการลดทอนพลังในการจัดการตนเองของชุมชนไปโดยไม่รู้ตัว

ข้อดี

- ชาวบ้านรู้สึกรู้ว่ากลุ่มกองทุนตัวเองมีการรองรับ มีความเป็นทางการที่หน่วยงานราชการต้องช่วยเหลือดูแลช่วยเหลือ ไม่ถูกประณามหมิ่นเหยียดหยามว่าเป็น กลุ่มเถื่อน กลุ่มที่ไม่มีกฎหมายรับรอง เป็นต้น

- บางกองทุนถ้ามีผู้ดูแลเข้าใจแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมก็จะทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะจัดการตนเอง ดังเช่น กองทุนหมู่บ้านระยะหลังๆ นั้นราชการผ่อนคลายการเข้าไปกำกับกะเกณฑ์มากขึ้นชาวบ้านก็มีโอกาสเรียนรู้การจัดการโดยพึ่งกันเอง การให้ทุนกู้ยืมการทวงคืนนั้น ชาวบ้านจะให้อภัยกันเองว่าควรผ่อนปรนให้กับข้อจำกัดในชีวิตของแต่ละคนอย่างไร และกองทุนส่วนใหญ่ชาวบ้านยังรักษาไว้ บางกองทุนถึงออกเงยขึ้นมากลายเป็นกองทุนที่เป็นแหล่งเงินช่วยเหลือเป็นที่พึ่งของชุมชนไปโดยปริยาย

2) กองทุนที่จัดตั้งโดยการรวมตัวของชุมชน จากสภาพปัญหาการดำรงชีวิตที่เป็นอยู่ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวหาวิธีการที่จะช่วยเหลือดูแลกันเองในมวลหมู่สมาชิก ดังนั้นจึงมีการรวมตัวจัดตั้งเป็นกองทุนขึ้นมามากมาย ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง เข้มแข็งบ้าง อ่อนแอบ้าง ตามสภาพ เช่น เครือข่ายกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ซึ่งใช้วัดที่มีอยู่ในชุมชนเป็นจุดศูนย์รวม และมีศูนย์เครือข่ายระดับจังหวัดในอำเภอแหลมสิงห์เป็นเครือข่ายหนึ่งที่มีพัฒนาการและความเข้มแข็งในการจัดสวัสดิการครบวงจรระดับหนึ่ง การเกิดขึ้นของกลุ่มกองทุนที่จัดตั้งกันขึ้นมาเองโดยชุมชนมีลักษณะทั่วไป คือ

- การจัดตั้งตามกลุ่มอาชีพ ซึ่งรวมตัวกันและนำเงินมาสมทบกันเป็นกองทุนเพื่อช่วยแก้ปัญหาเฉพาะในการประกอบอาชีพและการทำมาหากิน เช่น กลุ่มประมง กลุ่มชาวนา กลุ่มเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น

- การจัดตั้งขึ้นเพื่อสวัสดิการสงเคราะห์ เป็นการตั้งวงกองทุนเพื่อนำมาจัดสรรหมุนเวียนกันในลักษณะสงเคราะห์ตามวงจรของชีวิต เกิด แก่ เจ็บตาย เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

- จัดตั้งขึ้นจากการรวมตัวกันของชุมชนแต่มีเครือข่ายครอบคลุมทั้งจังหวัดมีพัฒนาการการดำเนินการจนเข้มแข็งและเป็นที่ยอมรับ เช่น เครือข่ายสัจจะสะสมทรัพย์

3) กลุ่มที่ต่อยอดหรือแตกตัวมาจากกิจกรรมอาสาสมัครของรัฐ เมื่อหน่วยงานรัฐเข้ามาส่งเสริม และเมื่อชาวบ้านได้รวมตัวกันภายใต้เงื่อนไขรัฐ ก็เกิดกิจกรรมเชิงสวัสดิการมา เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. เป็นต้น

4) กองทุนที่จัดตั้งโดยองค์กรสาธารณะกุศลนานาชาติ โดยมาส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มกันในชุมชน จัดตั้งเป้าสหกรณ์ที่มีเครือข่ายอยู่ในจังหวัด มีอิสระในการบริหารจัดการอยู่บ้าง แต่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลจากองค์กรหลัก เช่นกองทุนสหกรณ์เครดิตยูเนียน

ข้อดีของการรวมตัวจัดตั้งกันเองของภาคประชาชนก็คือ มีอิสระการดำเนินงาน และตอบสนองความต้องการของชุมชนได้ตรงเป้าหมาย และทันเหตุการณ์และมีความเป็นเจ้าของสูง แต่ก็มีข้อจำกัดคือ แต่ละกลุ่มจะดำเนินการของวงใคร วงมัน ดูแลเฉพาะสมาชิกกลุ่ม และบางครั้งก็ไม่สามารถให้ ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสได้เข้าถึงง่าย แต่ก็ถือว่าเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นบริบทของการสวัสดิการที่ไม่ครอบคลุมและเข้มแข็งของฝ่ายรัฐได้เช่นกัน

2.1.2. ลักษณะการจัดสวัสดิการของกองทุนต่างๆ ในชุมชน

จากการศึกษาพบว่ามีกองทุนจำนวนมากที่ดำรงอยู่ในชุมชนซึ่งมีทั้งการจัดตั้งจากกลไกรัฐ และการรวมตัวจัดตั้งกันขึ้นมาเองโดยชาวบ้าน รวมทั้งการสนับสนุนในการจัดสวัสดิการโดยเป็นส่วนหนึ่งของงานพัฒนาจากหน่วยงาน/องค์กรทางการพัฒนาหรือการส่งเสริมสาธารณะ เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) หรือสหกรณ์เครดิตยูเนียน แห่งประเทศก็ตามในลักษณะการจัดสวัสดิการชุมชนลักษณะนี้จากการศึกษาในเขตอำเภอแหลมสิงห์ พบว่ามีลักษณะการจัดสวัสดิการดังต่อไปนี้

1) การจัดสวัสดิการโดยให้สวัสดิการเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวงจรของการบริหารจัดการเงินให้เพื่อเป็นเครื่องมือในการดูแลชีวิตครบวงจร ดังเช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์เครดิตยูเนียน เป็นต้น ซึ่งได้พัฒนาระบบเงินในกองทุนเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยเหลือดูแลชีวิตซึ่งกันและกัน รวมทั้งเป็นกระบวนการที่ผูกโยงกับมิติจริยธรรมในการดำรงชีวิตด้วย

2) การจัดสวัสดิการในลักษณะเป็นการช่วยเหลือการประกอบอาชีพชุมชน ส่วนหนึ่งมองว่า การที่มีเงินช่วยเหลือในการประกอบอาชีพต่าง ๆ นั้นคือ สวัสดิการอย่างหนึ่งดังนั้นจึงมีการรวมกลุ่มของประชาชนที่เป็นกลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น ชาวประมง ชาวนา ชาวสวน เป็นต้น เพื่อนำเงินมาลงขันไว้เพื่อการกู้ยืมไปจัดซื้ออุปกรณ์หรือปัจจัยการผลิตที่จำเป็นในแต่ละฤดูกาลหรือเป็นการสำรองเงินทุนไว้เพื่อกู้ใช้ได้ยามฉุกเฉิน เช่น เกิดภัยธรรมชาติ พืชผลเสียหาย

3) การจัดตั้งกองทุนเพื่อดูแลชีวิตในด้านการสวัสดิการสงเคราะห์ในวงจร เกิด แก่ เจ็บ ตาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มที่ให้สวัสดิการในด้านการเสียชีวิต เช่น กลุ่มฌาปนกิจในชุมชน เขตอำเภอแหลมสิงห์ จะตั้งเป็นกลุ่มโดยยึดวัดเป็นศูนย์กลางเรียกว่ากลุ่มฌาปนกิจวัดต่างๆ กิจกรรมก็เป็นการระดมทุนรายคนต้องเสียชีวิตเดือน ทุกเดือน ถ้าใครเสียชีวิตก็จะเป็นเงินก้อนนำไปให้กับญาติที่ต้องรับภาระค่าทำศพ เป็นต้น ลักษณะการจัดสวัสดิการเช่นนี้มีใช้จำกัดอยู่แค่กลุ่มฌาปนกิจ

เท่านั้น ยังเป็นแนวการจัดสวัสดิการสงเคราะห์กับกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ต่างๆ เป็นต้น

4) การจัดสวัสดิการเชิงบูรณาการ ซึ่งมีการบูรณาการกลุ่มกองทุนในชุมชน และหรือบูรณาการมติดำรงชีวิตซึ่งไม่เพียงเป็นการสงเคราะห์เงินเท่านั้น แต่มองสวัสดิการเกี่ยวข้องกับมิติอื่นๆ ด้วย เช่น มิติเศรษฐกิจปากท้อง การเสริมอาชีพ ด้านวัฒนธรรม ด้านทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ด้านการพัฒนาสังคมอื่น ๆ เช่น ผู้สูงอายุ เด็กบางคน เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้สวัสดิการเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่เชื่อมโยงองค์รวมของชุมชน ในพื้นที่เขตอำเภอแหลมสิงห์ พบว่า กลุ่มที่ริเริ่มจัดสวัสดิการลักษณะนี้มาก่อนคือ ตำบลบางสระแก้ว ตำบลบางกะไชย และในอนาคตนั้นทางชุมชนต้องการให้แต่ละตำบลดำเนินการในลักษณะนี้ซึ่งทางโครงการวิจัยก็มุ่งเน้นให้เกิดสภาพ เช่นนี้เช่นกัน แต่ด้วยเวลา และเงื่อนไขการสร้างพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนก็จะต้องอาศัยเวลา อาศัยความต่อเนื่องต่อไป

5) การจัดสวัสดิการโดยการเน้นการสงเคราะห์ตามนโยบายหรือตามบทบาทหน้าที่ของรัฐ ซึ่งมีหลายหน่วยงานที่ดำเนินการเรื่องประชาสงเคราะห์ เช่นนี้ และส่งผ่านให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ถือเป็นหน้าที่ที่ต้องเน้นดูแลทุกข์สุขของคนในชุมชนอยู่แล้ว ลักษณะการจัดสวัสดิการลักษณะนี้ที่เป็นอยู่คือการสงเคราะห์ด้วยเงินรายบุคคล และจะเน้นดูแลสงเคราะห์ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสโดยให้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติของผู้สมควรได้รับการสงเคราะห์โดยการมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่ ในลักษณะกรรมการ และการประชุมประชาคม การจัดสวัสดิการสงเคราะห์ที่มุ่งเน้น ผู้ให้-ผู้รับ ลักษณะนี้ยังมีข้อจำกัด และปัญหาอยู่มาก เช่น ความไม่ทั่วถึง กฎเกณฑ์ที่ขาดการมีส่วนร่วม และไม่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของชุมชนจริงจึง ทศนะคติหรือวิธีคิดของการดำเนินการก็ยังอิงแอบราชการ มีขั้นตอนมากกลัวผิดระเบียบของทางราชการ เป็นต้น ขาดอิสระที่จะดำเนินการอย่างมีศักดิ์ศรี ทำให้กลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส เข้าถึงยากหรือไม่มีโอกาสเข้าถึงเลย ในการจัดสวัสดิการชุมชนจากนโยบายรัฐนี้ ถ้าสามารถเชื่อมโยงบูรณาการกับการจัดสวัสดิการที่ริเริ่มมาจากชุมชนเกิดความเชื่อมั่นเข้มแข็ง และลดช่องว่างความไม่เข้าใจกันหรืออคติจากภาครัฐ และภาคประชาชนลงได้

อนึ่ง ถ้าดูรายละเอียดของการจัดสวัสดิการในภาคประชาชนหรือภาคชุมชนนี้จะมีกิจกรรมที่สะท้อนการใช้ต้นทุนทางสังคมที่ยังมีอยู่ในชุมชนในลักษณะการเอื้ออาทร การให้กำลังใจกัน เช่น การร่วมกันไปเคารพศพ และเยี่ยมเยียนให้กำลังใจญาติผู้ตาย หรือการเยี่ยมเยียนครอบครัวที่เพิ่งคลอดบุตรใหม่ เป็นต้น รวมทั้งการส่งเสริมการทำนุบำรุงวัดวาอารามหรือสถานที่สาธารณะ เหล่านี้เป็นต้น ดังนั้นถ้ามีการส่งเสริมการใช้ต้นทุนทางสังคมในมิติของความสัมพันธ์ทางสังคม หรือมิติของศาสนา วัฒนธรรม ก็ตามเข้ามาเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับการจัดสวัสดิการ ก็จะทำให้สังคมมีสายสัมพันธ์ที่ดีขึ้น อบอุ่นและเป็นสุขมากขึ้นก็เป็นได้

2.1.3. สถานการณ์ของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส

จากการที่คณะวิจัยและทีมอาสาได้ลงสำรวจสถานการณ์ของกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ในเขตอำเภอแหลมสิงห์ พบว่ากลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชนให้ความหมายค่อนข้างหลากหลายครอบคลุม ทั้งผู้ที่ไม่สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ขาดการดูแลทุกภาคส่วน โดยชุมชนได้ให้ความหมายหรือนิยามของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสไว้ อาทิ

ผู้ยากไร้ หมายถึง คนที่ไม่มีที่อยู่ ไม่มีอาชีพ ไม่มีคนดูแล ผู้ล้มละลายจากการประกอบอาชีพ ผู้ขาดแคลนปัจจัยการดำรงชีวิตหรือปัจจัย 4 หรือขาดแคลนไปเสียทุกอย่าง

ผู้ด้อยโอกาส หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในสถานะที่ไม่เหมาะสม ขาดโอกาส ไม่ได้ ได้รับความศึกษาที่สมควรตามวัยอันควร ขาดโอกาสที่จะได้รับบริการพื้นฐานจากภาครัฐ อยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งไม่เหมาะสมแก่การพัฒนาทั้งร่างกาย และจิตใจ ถูกกลั่นแกล้ง และขาดความเอาใจใส่ จากสังคมและครอบครัว อันได้แก่ ผู้พิการ เด็กกำพร้าไม่มีคนดูแลหรือผู้ดูแลขาดศักยภาพจน ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ไม่ได้รับเบี้ยยังชีพ ผู้มีปัญหาด้านสติปัญญา และสติไม่สมบูรณ์ ผู้เป็นโรคเรื้อรังที่ช่วยตัวเองไม่ได้ เป็นต้น

จากการนิยามผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ของทีมวิจัยและอาสาวิจัยในชุมชนแต่ละตำบล จึงเป็นที่มาของการศึกษาสถานการณ์ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ที่มีอยู่ในแต่ละตำบลของพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ ซึ่งจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ทำให้พบว่า กลุ่มคนที่ถูกนิยามว่าเป็นผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในแต่ละชุมชนนั้น มีฐานข้อมูลดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 24 จำนวนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในเขตอำเภอแหลมสิงห์จำแนกตามพื้นที่ตำบล

พื้นที่ตำบล	ผู้ยากไร้/ผู้ด้อยโอกาส				รวม
	ผู้สูงอายุ	ผู้พิการ	เด็กกำพร้า	ผู้ติดเชื้อ HIV	
1. ตำบลเกาะเปริด	496	16	ไม่มีข้อมูล	8	520
2. ตำบลคลองน้ำเค็ม	274	66	ไม่มีข้อมูล	19	359
3. ตำบลบางกะไชย	544	36	11	16	607
4. ตำบลบางสระเก้า	365	38	ไม่มีข้อมูล	16	419
5. ตำบลปากน้ำแหลมสิงห์	1366	95	ไม่มีข้อมูล	24	1485
6. ตำบลพลิว	554	80	ไม่มีข้อมูล	9	643
7. ตำบลหนองจิก	724	30	4	12	770
รวม	4323	361	15	104	4803

ซึ่งในจำนวนทั้งหมดเท่าที่สำรวจได้นั้นมีบางส่วนเท่านั้นที่มีโอกาสได้รับเบี้ยยังชีพ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ได้รับเบี้ยยังชีพเกือบทั้งหมด ที่เหลือนอกนั้นส่วนยังมิได้รับการเหลียวแล จากภาคส่วนใดๆ เลย เช่นกัน

และจากการลงพื้นที่ดังกล่าวทำให้สามารถสรุปสถานการณ์ของผู้ยากไร้ผู้ด้อยโอกาสในภาพรวมของอำเภอแหลมสิงห์ได้ดังนี้

1) ผู้สูงอายุ สถานการณ์ของกลุ่มคนที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนนั้น มีลักษณะที่แตกต่างกันอยู่บ้าง คือ บางตำบลมีการรวมกลุ่มกันของบรรดาผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินงานโดยกระทรวงสาธารณสุข ผ่านสถานีอนามัยของแต่ละตำบล ซึ่งส่วนใหญ่กิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มจะเป็นลักษณะการจัดสวัสดิการในเรื่องการฌาปนกิจ และกิจกรรมวันผู้สูงอายุ แต่ในบางตำบลก็ไม่พบลักษณะการดำเนินการของกลุ่มดังกล่าว ทำให้ผู้สูงอายุต่างคนต่างอยู่ แต่จะมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น การถือศีล การทำบุญต่างๆ เป็นต้น สำหรับการดูแลนั้น ผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะมีบุตรหลานที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัว แต่บางครอบครัวอาจจะดูแลได้ไม่เต็มที่เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัว ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นภาระให้กับครอบครัว และต้องการมีอาชีพเสริมที่จะช่วยแบ่งเบาภาระของตนเองในครอบครัว นอกจากนี้ผู้สูงอายุบางส่วนประมาณ 30% ของจำนวนผู้สูงอายุทั้งหมดของอำเภอแหลมสิงห์ จะได้รับเงินสงเคราะห์เบี้ยยังชีพเดือนละ 300-500 บาท จากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่การรับผิดชอบของแต่ละตำบล แต่การได้รับสวัสดิการเบี้ยยังชีพดังกล่าว ก็เป็นปัญหาที่สำคัญเช่นกัน เนื่องจากการจัดสรรงบประมาณดังกล่าวมักเป็นไปโดยความไม่ยุติธรรม บางครั้งเกิดการร้องเรียนในบางพื้นที่ เพราะอิทธิพลทางการเมืองเข้าไปแทรกแซงการดำเนินงานดังกล่าว นอกจากนี้ระบบการจ่ายเงินเบี้ยยังชีพจะจ่ายทุก 6 เดือน และจ่ายให้ ณ ที่ทำการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่สามารถเดินทางไปรับเงินดังกล่าวด้วยตนเองได้ จึงเป็นหน้าที่ของบุตรหลานหรือญาติผู้ที่อาศัยอยู่ด้วยเป็นภาระในการจัดการสิ่งเหล่านี้ด้วยเช่นกัน

2) ผู้พิการ กลุ่มผู้พิการที่ผ่านการรับรองจากทางโรงพยาบาล ส่วนใหญ่จะได้รับการจัดสวัสดิการให้ตามความเหมาะสม เช่น การรักษาพยาบาล การรับอุปกรณ์ช่วยเหลือตัวเอง และเบี้ยยังชีพผู้พิการเดือนละ 300-500 บาท แต่ยังมีผู้พิการอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่ได้ดำเนินการเพื่อให้ได้ใบรับรองแพทย์อย่างชัดเจน เนื่องจากอาศัยอยู่กับญาติที่ไม่ได้ให้การดูแลเอาใจใส่มากนักหรือไม่สามารถเดินทางไปให้แพทย์ในโรงพยาบาลตรวจรับรองความพิการของตนเองได้ ทำให้ไม่ได้รับการจัดสวัสดิการที่เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้พิการที่ไม่สามารถได้รับการรับรองว่าพิการจากแพทย์ได้ เช่น ผู้เป็นอัมพฤกษ์ ผู้เป็นโรคลมชัก เป็นต้น ซึ่งคนเหล่านี้จะไม่สามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองได้ และเป็นภาระให้กับครอบครัวหรือผู้ดูแลเช่นกัน โดยกลุ่มคน

เหล่านี้มีความต้องการให้สังคมหรือหน่วยงานช่วยเหลือด้วยเช่นกัน นอกจากผู้พิการทางด้านร่างกายแล้ว ผู้พิการทางสติปัญญาก็เป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ที่ผ่านมามีคนเหล่านี้จะได้รับสวัสดิการ เบี้ยยังชีพผู้พิการเช่นกัน เดือนละ 300-500 บาท แต่สิ่งที่ผู้ปกครองหรือพ่อแม่ของผู้พิการทางสมองพบปัญหาอยู่ คือ เรื่องช่วยเหลือตนเองของผู้พิการในการดำเนินชีวิตและการศึกษาของผู้พิการที่อยู่ในวัยเรียน เนื่องจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองเองก็ไม่มีความรู้ ทักษะในการดูแลบุตรของตนเองที่เกิดความผิดปกติหรือพิการทางสมอง ทำให้การเลี้ยงดูไม่สามารถทำให้เขาสามารถพัฒนาศักยภาพตนเองให้ดูแลช่วยเหลือตนเองได้ จนกลายเป็นภาระที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง ต้องเสียเวลาในการประกอบอาชีพ อีกทั้งผู้พิการทางสมองที่ยังเด็กก็ไม่สามารถเรียนในโรงเรียนทั่วไปร่วมกับเด็กอื่นๆ ที่ปกติได้ บางชุมชนพอจะมีโรงเรียนในชั้นประถมศึกษาที่มีครูได้รับการฝึกอบรมให้สามารถดูแลเด็กเหล่านี้ร่วมกับเด็กนักเรียนทั่วไปได้ แต่บางโรงเรียนก็ไม่สามารถดำเนินการได้ พ่อแม่ ผู้ปกครองบางส่วนจึงจำเป็นต้องส่งบุตรไปเรียนโรงเรียนในเมือง ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นเป็นภาระที่เพิ่มขึ้นให้กับครอบครัวเช่นกัน

3) ผู้ติดเชื้อเอดส์ บุคคลที่ได้รับเชื้อ HIV และเปิดเผยตนเองกับชุมชนหรือสังคมนั้นยังมีอยู่ไม่มากนัก ซึ่งแต่ละตำบลคาดการณ์ว่าในความเป็นจริงตัวเลขของผู้ติดเชื้อเอดส์จะมีมากกว่าข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากคนกลุ่มนี้มักจะปกปิดเป็นความลับ เพราะเป็นความอับอายของตนเองและครอบครัว แต่สำหรับคนที่เปิดเผยตัวอย่างชัดเจนนั้น จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกกับชมรมพลังแห่งความรัก ซึ่งเป็นชมรมในระดับอำเภอ ดำเนินกิจกรรมเพื่อช่วยเหลือเพื่อนที่ติดเชื้อ HIV ด้วยกันในหลายๆ ด้าน เช่น ด้านสุขภาพ อาทิ การตรวจสุขภาพ การดูแลรักษาตนเอง เป็นต้น ด้านเศรษฐกิจ อาทิ การหารายได้เสริม การจ้างช่วยงานในโรงพยาบาล เป็นต้น ทำให้กลุ่มผู้ติดเชื้อเหล่านี้ มีโอกาสได้กลับมาอยู่ในสังคม และเป็นที่ยอมรับของชุมชนได้ส่วนหนึ่ง สภาพความเป็นอยู่ในครอบครัวนั้น จะได้รับการดูแลจากพ่อแม่ สามีหรือภรรยา และลูกที่อาศัยอยู่ด้วยกันเป็นส่วนใหญ่ สิ่งที่ผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่ต้องการได้รับการดูแลไม่ใช่เพียงแค่เรื่องของรายได้เท่านั้น เนื่องจากส่วนใหญ่จะสามารถประกอบอาชีพได้ และได้รับสวัสดิการเป็นเบี้ยยังชีพผู้ติดเชื้อเอดส์ เดือนละ 500 บาท (กรณีเปิดเผยตัว) แต่คนเหล่านี้ล้วนเป็นห่วงอนาคตของบุตรว่าจะไม่สามารถเล่าเรียนได้จนจบการศึกษาชั้นสูงสุด (ปริญญาตรี) เพราะผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่จะมีอายุได้ไม่ยืนยาวมากนัก และเครือข่ายก็ไม่สามารถรับภาระของลูกตนเองต่อไปได้ จึงมีความคาดหวังจะมีกองทุนทางการศึกษาไว้สำหรับบุตรหลังจากที่ตนเองได้เสียชีวิตลง

4) เด็กกำพร้า เด็กกำพร้าในชุมชนเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งที่ชุมชนต่างๆ ล้วนมองว่าเป็นผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เนื่องจากเด็กเหล่านี้มักต้องอาศัยอยู่กับญาติ ไม่ว่าจะเป็น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพี่ ป้า น้า อา ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องโยงใยในวงศ์ตระกูล เด็กเหล่านี้จะได้รับการดูแลตามฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่รับอุปการะ แต่ส่วนใหญ่มักอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ที่ค่อนข้างสูงอายุ ไม่สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองได้มากนัก เด็กเหล่านี้จึงมีความเป็นอยู่ที่ค่อนข้าง

ขัดสน และที่สำคัญทำให้ขาดโอกาสทางการศึกษาตามมาด้วย ส่วนใหญ่จะได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานหรือสูงสุดที่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือ ปวช. เนื่องจากผู้อุปการะส่วนใหญ่ไม่มีเงินส่งเสียให้เรียนในระดับที่สูงกว่านี้ได้ นอกจากนี้เด็กกำพร้าจากพ่อแม่เสียชีวิตด้วยสาเหตุต่างๆ ไปแล้ว กลุ่มเด็กกำพร้าที่พ่อแม่เสียชีวิตจากโรคเอดส์ นั้นก็เป็นกลุ่มเด็กกำพร้าอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบในการดำเนินชีวิตต่อไปของพวกเขาเป็นอย่างมาก เนื่องจากเด็กกลุ่มนี้บางส่วนไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ทำให้ไม่มีโอกาสทำเทียมกับเด็กกลุ่มอื่นๆ ในสังคม แม้ว่าเด็กจะไม่รับเชื้อเอดส์จากพ่อแม่ก็ตาม สำหรับความคาดหวังของเด็กกำพร้า ส่วนใหญ่จะมีความต้องการโอกาสทางการศึกษาค้นคว้าสูง เนื่องจากพวกเขาต้องการมีอนาคตที่ดี และสามารถหาเลี้ยงชีพทั้งตนเองและผู้อุปการะได้ต่อไป

5) **ผู้ยากจน** ที่ผ่านมาสังคมมักมองว่าผู้ที่มีความสามารถในการประกอบอาชีพหรือมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง เป็นกลุ่มคนที่ไม่ควรได้รับสวัสดิการแต่อย่างใด แต่ในสถานะความเป็นจริงในสังคม แม้คนกลุ่มนี้จะสามารถประกอบอาชีพ ทำมาหากินได้ ร่างกายไม่พิการ แต่รายได้ที่เข้าสามารถหาได้นั้น ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตอยู่ในสภาพเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน จากการเก็บข้อมูลในแต่ละชุมชนพบว่า กลุ่มคนเหล่านี้ไม่เคยได้รับความสนใจหรือได้รับการสนับสนุนด้านสวัสดิการแต่อย่างใด และมีอยู่เป็นจำนวนค่อนข้างสูงในบางชุมชน โดยเฉพาะชุมชนกึ่งเมือง ผู้ยากจนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไป ไม่มีบ้านหรือที่ทำกินเป็นของตนเอง และรายได้ที่สามารถหาได้จากการประกอบอาชีพไม่เกินเดือนละ 3,000-4,000 บาท (ขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่ชุมชนตกลงกัน) บางวันสามารถประกอบอาชีพได้ แต่บางวันถ้าไม่มีใครจ้าง หรือไม่สามารถออกทะเลได้ก็จะไม่มีรายได้เกิดขึ้น ที่ผ่านมაცณะกลุ่มนี้ดำรงชีวิตอยู่ได้จากการกู้ยืมเงินทั้งในและนอกระบบ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นนอกระบบมากกว่า เพราะเขาเหล่านี้ไม่มีทรัพย์สินในการค้ำประกัน หรือแม้แต่กองทุนหมู่บ้านที่มีอยู่ในชุมชนก็ไม่สามารถกู้ยืมได้ เนื่องจากขาดผู้รับประกันให้ และมีโอกาสเสี่ยงในการไม่ได้รับเงินคืนสูง และการกู้ยืมเงินที่ผ่านมาบางส่วนถูกนำไปใช้ในการลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพ แต่บางส่วนจะต้องนำมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิต เช่น ค่าอาหาร รวมไปถึงค่าใช้จ่ายทางการศึกษาของบุตรด้วย ซึ่งถือเป็นภาระใหญ่ของคนกลุ่มนี้ สำหรับความต้องการคนกลุ่มนี้เห็นว่าตนเองมีความสามารถและร่างกายยังสมบูรณ์ดี ไม่ต้องการได้รับสวัสดิการในเชิงการสงเคราะห์ แต่ต้องการสวัสดิการในด้านการประกอบอาชีพ และการศึกษาของบุตรเป็นหลัก

6) **เด็กที่มีความต้องการพิเศษ** หมายถึง เด็กปัญญาอ่อน ออร์ติสติก มีความบกพร่องทางการรับรู้ ซึ่งมีอยู่ค่อนข้างมาก เด็กกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะมีผู้ปกครองดูแล แต่ก็มีบางส่วนอาศัยอยู่กับปู่ย่า ตายาย เพราะพ่อแม่หย่าร้าง หรือต้องออกไปทำมาหากิน จึงไม่มีเวลาเลี้ยงดู บางคนได้มีโอกาสเข้าโรงเรียนจึงมีครูคอยดูแลช่วยอีกแรงหนึ่ง แต่โรงเรียนก็ขาดระบบการดูแลและการสร้างการเรียนรู้ตามลักษณะของเด็กกลุ่มนี้ ส่วนเด็กที่ไม่ได้เข้าโรงเรียน ภาระหนักจะตกอยู่ที่

ผู้ปกครอง ผู้ปกครองหลายคนไม่รู้หนังสือจึงไม่สามารถจะสอนลูกได้ แต่บางคนก็รู้แต่ไม่มีเวลา และใจไม่เย็นพอที่จะสอนลูก ทำให้เด็กยังมีปัญหาหนักมากขึ้น บางคนไม่มีเงินส่งลูกไปเรียนเพราะยากจน จึงต้องการให้มีครูอาสาในชุมชนมาสอนลูก หรือครูจากโรงเรียนอื่นมาสอนในบริเวณใกล้ๆ บ้านในบางวัน หลายคนต้องการให้ลูกอ่านออกเขียนได้เท่านั้น เพื่อให้เด็ก ๆ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หลังจากที่ผู้ปกครองไม่อยู่แล้ว หลายคนอยากได้ความรู้ในการดูแลเด็กกลุ่มนี้ เพราะเป็นเด็กที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ แต่ปัจจุบันเด็กกลุ่มนี้ก็ยังได้รับการดูแลเหมือนเด็กทั่ว ๆ ไป เพราะผู้ปกครองขาดความรู้นั่นเอง ส่วนผู้ปกครองบางรายที่ยังเป็นวัยรุ่นอยู่ดูเหมือนว่าจะไม่ค่อยใส่ใจที่จะดูแลลูกมากนัก อาจจะเป็นเพราะว่ามีลูกเมื่อยังไม่พร้อมก็เป็นได้ ผู้ปกครองส่วนใหญ่เห็นว่าอยากให้ลูกเรียนทางด้านอาชีพ เพื่อนำไปประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองในอนาคต และอยากให้มีการพูดคุยกันเป็นระยะๆ เพื่อให้กำลังใจและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ในการดูแลบุตรหลาน พร้อมทั้งอยากให้รัฐเข้ามาช่วยเหลือ โดยเฉพาะเรื่องของการให้การศึกษา เพื่อให้เด็กสามารถอยู่ร่วมกับสังคมได้ในอนาคต

2.2 วัตถุประสงค์ข้อที่ 2-4

ในส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่ 2-4 และรวมถึงการตอบคำถามวิจัยนั้น จะอยู่ในเนื้อหาของการนำเสนอประเด็นที่ค้นพบโดยการวิจัยแบบมีปฏิสัมพันธ์จากการเรียนรู้ ได้รวมๆ ดังต่อไปนี้

2.2.1 มีกลุ่มกองทุนอยู่มากที่อยู่ในชุมชนทั้งเกิดจากการจัดตั้งโดยราชการ และองค์กรที่มีเครือข่ายนานาชาติ และเกิดจากการจัดตั้งของชุมชนเอง แต่การจัดสวัสดิการก็ยังไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ที่ยังไม่มีส่วนได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง

2.2.2 การจัดสวัสดิการโดยราชการที่มุ่งเน้นไปยังกลุ่มผู้สูงอายุ และผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสนั้น มีข้อจำกัดมาก เช่น ไม่ทั่วถึง ไม่ครอบคลุม และไม่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมได้อย่างเพียงพอ

2.2.3 การบูรณาการกองทุน เพื่อจัดสวัสดิการยังไม่สามารถเกิดขึ้นได้จริงทั่วทั้งอำเภอมีเพียงบางตำบลที่มีฐานประสบการณ์มาก่อนนั้น ที่มีการเชื่อมโยงบูรณาการกันโดยมีการตั้งธนาคารชุมชนขึ้นมาประสาน และพร้อมที่จะเป็นพี่เลี้ยงให้กับตำบลอื่นที่เริ่มจัดตั้งกองทุนสวัสดิการ เพื่อผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส

2.2.4 รูปแบบการจัดสวัสดิการเพื่อผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสนั้นในระดับอำเภอนั้น ได้ริเริ่มขึ้นมาจากกลุ่มแกนนำที่เข้ามามีส่วนในการทำวิจัย โดยเริ่มจากแต่ละตำบลและมีการจัดตั้งเครือข่าย การจัดสวัสดิการในระดับอำเภอเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยน เรียนรู้ เสริมหนุนการทำงานซึ่งกันและกัน

2.2.5 การเปิดโอกาสให้ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการจัดสวัสดิการของตนเองนั้น มีความเป็นไปได้มาก และผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสที่เคยถูกมองว่าเป็น

ผู้คอยรับการสงเคราะห์ ไม่กระตือรือร้นที่จะช่วยตนเองนั้น กลับเป็นผู้เอางานเอาการกระตือรือร้น และมีการจัดสวัสดิการที่ตรงกับความต้องการของตน ทำให้เขารู้สึกถึงความมีอยู่ของศักดิ์ศรี และคุณค่าของตนเองอย่างแท้จริง จึงน่าจะกระตุ้นเสริมพลังให้กับกลุ่มคนกลุ่มนี้ในการจัดการตนเองได้

2.2.6 การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระดับอำเภอนั้น เป็นไปได้และสมาชิกในเครือข่ายจะเรียนรู้กันเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกันเอง ทำให้กองทุนที่ก่อรูปขึ้นมาใหม่ๆ เกิดกำลังใจ เกิดความกระตือรือร้น เมื่อเห็นตำบลอื่นๆ ขับเคลื่อนงานได้ดีก็ต้องการเร่งตนเองในที่สุด และยังเป็นกลไกภาคประชาชนที่อาจทำงานร่วมกับภาครัฐหรือภาคอื่นๆ ในการจัดสวัสดิการเพื่อผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสได้อย่างมีประสิทธิภาพได้ ตอบสนองนโยบายการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนได้อย่างเป็นจริง

จากข้อมูลค้นพบดังที่กล่าวมานั้นสามารถที่จะตอบคำถามประเด็นวิจัยได้ จากคำถามวิจัยที่ว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการบูรณาการกลุ่มกองทุนเพื่อการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสควรมี รูปแบบดังต่อไปนี้

3. รูปแบบในการบูรณาการกองทุนเพื่อการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสที่เหมาะสมของอำเภอแหลมสิงห์

3.1 รูปแบบเพื่อการบูรณาการ

3.1.1 ค่อยเป็นค่อยไป การบูรณาการกลุ่มกองทุนที่มีอยู่ในชุมชนในระยะเริ่มต้น อาจยังไม่สามารถทำได้ทั่วถึงทั้งอำเภอ แต่อาจค่อยๆ ริเริ่มขึ้น โดยใช้ฐานเดิมของชุมชนที่มีโอกาสเรียนรู้ การจัดสวัสดิการมาก่อน เช่น ตำบลบางกะไชย ตำบลบางสระแก้ว เป็นต้น นอกนั้นทุกตำบลได้ริเริ่มจัดตั้งกองทุนในการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสขึ้นมาโดยตั้งคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจากกองทุนหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านเป็นตัวแทนจากกลุ่มกองทุนอื่นๆ บ้างเข้ามาเป็นกรรมการ และมีการระดมเงิน รวมทั้งวางแผนทางกฎหมายเบื้องต้น จากบริบทและลักษณะเฉพาะของตำบลนั้นๆ กลุ่มที่ริเริ่มขึ้นจะต้องมีกลไกเสริมหนุนให้เรียนรู้ต่อไปอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะสามารถเข้มแข็งที่จะจัดการตนเองได้

3.1.2 ใช้ผู้นำที่มีจิตอาสาเข้ามาเคลื่อนไหว เนื่องจากยังไม่สามารถใช้ฐานการทำงานของกลุ่มกองทุนเดิมๆ เพื่อเข้ามาจัดสวัสดิการให้กับผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสได้ในขณะนั้น การริเริ่มใหม่ๆ ต้องเกิดจากการมีผู้นำที่มีจิตอาสาที่จะเข้ามาดำเนินการ โดยโครงการวิจัยนี้ผู้นำจิตอาสาจะเกิดจากกลุ่มแกนนำที่เป็น “อาสาวิชัยของชุมชน” ที่มีความต้องการที่จะลุกขึ้นมาดูแลผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ของชุมชนตนเองขึ้นมาก่อน กลุ่มผู้นำจิตอาสาที่ได้ชักชวนผู้คนทำความเข้าใจกับชุมชนได้ดีกว่าคนภายนอก และจะเป็นปัจจัยของความต่อเนื่องยั่งยืนในการจัดสวัสดิการโดยชุมชนได้ต่อไป

3.1.3 การสร้างการมีส่วนร่วมจนเกิดจิตสำนึกมีความจำเป็นสำหรับการริเริ่ม โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้กลุ่มที่เป็นเป้าหมายที่แท้จริงในการจัดสวัสดิการ ซึ่งก็คือกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสที่มีอยู่ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยอาจร่วมเป็นคณะกรรมการคณะทำงานใดๆ ก็ตาม และต้องประทับใจประกอบความรู้สึกหรือพลังความเชื่อมั่น และความสำนึกร่วมของกลุ่มนี้ อย่างระมัดระวังให้เกิดมองเห็นคุณค่าของตนเอง ให้เกิดความรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของ และเขาได้รับ ประโยชน์จริงๆ จากการเข้ามามีส่วนร่วมจึงจะทำให้ การจัดสวัสดิการได้ตอบสนองผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสได้ตรงเป้าหมายที่สุด

3.2 รูปแบบเชิงโครงสร้าง

ในการก่อรูปกลไกการจัดการในการจัดสวัสดิการชุมชน โดยชุมชนนั้นต้องสร้างกลไก เชิงโครงสร้าง คือ คณะผู้ริเริ่มทำงาน การจัดวางหน้าที่ และระบบความสัมพันธ์เชื่อมโยงในภาระ บทบาทและหน้าที่ให้เข้าใจกันได้โดยแต่ละตำบลในเขตอำเภอแหลมสิงห์ มีการสร้างกลไกเชิง โครงสร้างในรูปแบบของคณะกรรมการ/คณะทำงาน ซึ่งอาจประกอบด้วยกรรมการตัวแทนจาก กลุ่มกองทุนที่พอมืออยู่ รวมทั้งที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยงที่ชุมชนต้องการโดยหลักคิดในการกำหนด โครงสร้างของแต่ละตำบลมีดังต่อไปนี้

3.2.1 ตั้งคณะกรรมการโดยอิสระของชุมชน โดยทั่วไปจะมาจากตัวแทนกองทุน ต่างๆ ที่สมัครใจเข้ามาเป็นกรรมการและอาจมีที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง ซึ่งหลายตำบลได้กำหนดพี่เลี้ยง หรือที่ปรึกษาที่เป็นอาจารย์นักวิจัยพี่เลี้ยงมาก่อน

3.2.2 คณะกรรมการจะกำหนดแนวทางหรือวางเข็มมุ่งในการจัดสวัสดิการว่า แต่ละตำบลจะมีแนวทางในการจัดสวัสดิการอย่างไร ซึ่งมีกฎเกณฑ์เริ่มต้นอย่างไร พบว่าหลาย ตำบลได้กำหนดแนวทางและเป้าหมายคล้ายคลึงกัน แต่วิธีการเพื่อไปสู่เป้าหมายนั้นอาจเริ่มต้น แตกต่างกันตามความพร้อมและบริบทของแต่ละตำบล บางตำบลจะเริ่มกันใหม่ บางตำบลอาจ ต่อยอดจากเดิมที่มีอยู่ เป็นต้น ลักษณะการเช่นนี้อาจถูกมองว่า ขาดเอกภาพหรือเกิดความไม่ชัดเจน แต่ถือเป็นการเปิดพื้นที่อิสระทางความคิดให้กับแต่ละกองทุนและตำบลทำให้มีแรงขับเคลื่อน และ มีความมั่นคงใจที่จะทำซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นการขับเคลื่อนแบบค่อยเป็นค่อยไป

3.2.3 โครงสร้างของกลุ่มกองทุนแต่ละตำบลจะมีความโยงใยทั้งอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ กล่าวคือ อย่างเป็นทางการส่วนใหญ่ เกิดจากการต่อ ยอดจากฐานเดิม แต่เพิ่ม เป้าหมายการดูแลสวัสดิการโดยมีจุดเน้นไปที่กลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เช่น ตำบล บางกะไชย ตำบลบางสระแก้ว เป็นต้น ส่วนความโยงใยไม่เป็นทางการก็คือ กรรมการริเริ่มส่วนใหญ่ จะเป็นตัวแทนที่ถูกเลือกมาจากกองทุนหลักๆ ในชุมชน อาทิ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มกองทุน หมู่บ้าน กลุ่มเครดิตยูเนียน เป็นต้น ซึ่งการเชื่อมโยงอย่างไม่เป็นทางการเช่นนี้ จะกลายเป็นปัจจัยใน เกิดการเชื่อมโยงและบูรณาการในการจัดสวัสดิการแก่กองทุนในชุมชนมากขึ้นในโอกาสต่อไป ดังเช่น ตำบลหนองขี้ม ตัวแทนที่มาจากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สามารถที่จะนำเงินมาจากกองทุน

เข้าไปฝากและหมุนเวียนให้เกิดดอกผล เพื่อมาจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ได้ เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้ น่าจะมีการเสริมทุนในชุมชนได้เรียนรู้ต่อไปให้เกิดรูปแบบการบูรณาการที่ชัดเจน และเป็นจริงได้มากขึ้นในโอกาสต่อไป

3.3 รูปแบบเชิงการเสริมทุน

การขับเคลื่อนของกลุ่มกองทุนที่ตั้งขึ้นมาเพื่อจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในแต่ละตำบลซึ่งเป็นผลมาจากการวิจัยนั้น อาจจะดำเนินไปได้ยากและไม่ยั่งยืน ถ้าขาดกลไกการเสริมทุนที่เป็นจริงและต่อเนื่อง ในกระบวนการวิจัยพบว่าในขั้นตอนออกแบบรูปแบบของแต่ละตำบลแล้วในช่วงนำสู่การปฏิบัตินั้น ชุมชนต้องการเสริมทุนหรือมีกลไกกระตุ้นเสริม (Facilitate) และสร้างการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องเพื่อให้เกิดพลังในการจัดสวัสดิการด้วยตนเองให้ได้โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้น ซึ่งได้เกิดกลไกเสริมทุน กล่าวคือ

3.3.1 การสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุน การเสริมทุนลักษณะนี้มีความจำเป็นเพราะชุมชนจะถือเป็นการใช้เงินเป็นเครื่องมือในการจัดการเรียนรู้ในการจัดสวัสดิการและถ้าสามารถเชื่อมโยงหรือบูรณาการกับภารกิจ จากหน่วยงานและภาคีที่ดูแลสวัสดิการสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดจันทบุรี (พมจ.) ศูนย์พัฒนาสังคมหน่วยที่ 6 จังหวัดจันทบุรี (ศพส.) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น รูปธรรมของการบูรณาการภารกิจก็คือ ทางหน่วยงานและภาคีมีแนวปฏิบัติและมีงบประมาณในการจัดสวัสดิการสงเคราะห์อยู่แล้ว และได้ประสานกับเครือข่ายอำเภอซึ่งเครือข่ายอำเภอได้ร่วมกันจัดสรรไปยังกองทุนประจำตำบล โดยเป็นพี่เลี้ยงให้เสนอรายละเอียดโครงการบางตำบลที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว แหล่งทุนจะเข้าไปมากตำบลนั้นก็จะมีจิตใจที่เฉื่อยให้ ถ้าตำบลที่ต้องการริเริ่มเรียนรู้โดยทั่วถึงกัน อบต. บาง อบต. เมื่อเห็นความตั้งใจจริงของกลุ่มกองทุน สามารถจัดสรรงบประมาณให้กองทุนจากชุมชนไปบริหารจัดการกันเอง อบต. ก็ลดภาระในการดำเนินการลงเป็นว่าให้ชุมชนได้จัดการตนเองในรูปแบบของการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ถ้าดำเนินการลักษณะนี้การเชื่อมโยงภารกิจร่วมกัน ก็เกิดขึ้นได้แน่นอน และถ้าอบต. หรือหน่วยงานต่างๆ ได้กำหนดนโยบายในการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสโดยการมีส่วนร่วมไปพร้อมกับการสร้างเสริมพลังในการจัดการให้กับชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

ตารางที่ 25 การเสริมหนุนงบประมาณแก่ชุมชนในการจัดสวัสดิการจากหน่วยงานต่างๆ

กลุ่มกองทุนสวัสดิการ	พมจ.	ศพส.	พอช.	อบต./ เทศบาล	หน่วยงาน อื่นๆ	รวม (บาท)
1. กองทุนเกาะเปริด	-	116,000	-	-	-	116,000
2. กองทุนคลองน้ำเค็ม	-	100,000	-	-	15,000 จากกองทุน หมู่บ้าน	115,000
3. กองทุนบางกะไชย	80,000	-	-	20,000	9,000 จากกองทุน หมู่บ้าน	109,000
4. กองทุนบางสระเก้า	80,000	-	-	-	-	80,000
5. กองทุนปากน้ำ แหลมสิงห์	40,000	100,000	-	10,000	-	150,000
6. กองทุนพลี	-	-	-	-	73,000 จากกองทุน หมู่บ้าน	73,000
7. กองทุนหนองซึม	-	40,000	-	-	-	40,000
รวม (บาท)	200,000	356,000	-	30,000	97,000	683,000

3.3.2 การเสริมหนุนโครงการเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่าย เมื่อชุมชนต้องการดำเนินการจัดตั้งกองทุนเพื่อสวัสดิการในขอบเขตของระดับตำบล ซึ่งชุมชนได้สะท้อนมาจากเวทีเรียนรู้ว่าสามารถที่จะดูแลประสานผู้คนได้ง่ายกว่า รวมทั้งการสนองตอบต่อความต้องการของประชาชนได้ตรงและชัดเจนกว่า แต่กลไกที่จะเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั่วทั้งอำเภอนั้นหรือกลไกที่ทำหน้าที่เสริมประสิทธิภาพการจัดการในภาพรวมนั้นยังมีข้อจำกัดอยู่ ชุมชนจึงได้คิดว่า น่าจะจัดตั้งเป็นเครือข่ายหลวมๆ เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานช่วยเหลือกันโดยต่อเนื่องจึงได้จัดตั้งเป็นเครือข่ายกองทุนสวัสดิการระดับอำเภอขึ้นมา ซึ่งแกนนำให้ความคิดเห็นต่อไปว่าในอนาคตอาจยกระดับขึ้นเป็นเครือข่ายการจัดการตนเองของชุมชนคนแหลมสิงห์ก็ได้ อย่างไรก็ตามการจัดตั้งเครือข่ายไว้นี้ นอกจากเป็นกลไกที่เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว ยังเป็นฐานที่อาจใช้เชื่อมโยงติดต่อกับหน่วยงานองค์กรหรือภาคีจากภายนอกเพื่อประสานหรือบูรณาการในการจัดสวัสดิการชุมชนอาจขยายมีติดออกมา เช่น งาน

ส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ งานสาธารณสัมพันธ์ งานพัฒนาสมรรถนะการจัดการต่างๆ เหล่านี้ เป็น
ต้น ซึ่งในช่วงของการวิจัยนี้ยังเป็นเพียงแนวคิดที่พูดคุยกันอยู่แต่คาดว่าจะมีความเป็นไปได้มากใน
อนาคต

3.3.3 การเสริมหนุนทางวิชาการและกระบวนการเรียนรู้การสร้างพลังให้ชุมชนได้
จัดการตนเองได้ในเรื่องใดๆ นั้น จำเป็นที่ต้องมีการเสริมหนุนในด้านองค์ความรู้ และกระบวนการ
เรียนรู้โดยต่อเนื่อง จนสามารถสร้างชุมชนนั้นให้เป็นชุมชนแห่งฐานความรู้ (Knowledge-Based
Community) ก็จะเป็นเครื่องแสดงถึงการยกระดับความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นมา ดังนั้นชุมชนจึง
ต้องมีการเติมความรู้จากภายนอก หรือมีกระบวนการจัดการความรู้ภายใน และสามารถมาเชื่อมโยง
บูรณาการกันได้ ถ้าพลังชุมชนที่ต้องการเรียนรู้โดยลำพังนั้นเป็นไปได้ยากในเชิงการพัฒนา ดังนั้น
จะต้องมีสถาบันทางวิชาการมามีบทบาทในการเสริมสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนในด้านต่างๆ อยู่
ตลอดเวลา อาทิ ความรู้ในการจัดการ ความรู้วิชาการที่เกี่ยวข้องกับการจัดสวัสดิการ เป็นต้น แต่
การเสริมหนุนทางวิชาการหรือความรู้นั้นต้องคำนึงถึงการใช้ความรู้ท้องถิ่น อันหมายถึงความรู้ ภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น (Tacit Knowledge) อันเป็นผลิตภัณฑ์ประสพการณ์หรือ ปัญญาปฏิบัติของชาวบ้านมาเป็น
ฐานก่อนเพราะสามารถที่จะนำมาจัดการได้ตรงปัญหา และความต้องการจริงๆ ของชาวบ้าน
นอกจากนั้นจากการวิจัยได้พบว่า ชาวบ้านต้องการพี่เลี้ยงที่ปรึกษาที่เป็นนักวิชาการที่เข้าใจเขาและ
ต้องการองค์ความรู้ที่จะไปช่วยให้เขาทำได้จริงอีกมากมาย แต่ปัญหาก็คือ สถาบันทางวิชาการหรือนัก
วิชาการที่เข้าไปเสริมชาวบ้านมักจะนำเอาวิชาการไปถ่ายทอดตรงๆ ในรูปของการอบรมการให้
ความรู้โดยไม่สอดคล้องกับสภาพความต้องการที่เป็นจริงหรือช่วงจังหวะการเรียนรู้ของชาวบ้าน
หรือไม่ก็กำหนดบทบาทของชาวบ้านเป็นผู้ให้ข้อมูล เรืองราวโดยไม่สามารถคืนข้อมูลให้ชุมชนได้
เรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นการเสริมหนุนทางวิชาการจึงจำเป็นต้องเข้าถึงและเข้าใจ
กระบวนการสร้างการเรียนรู้ให้เกิดพลังภายในของชุมชนเป็นหลักนั่นเอง ซึ่งหมายถึง ถ้าสถาบัน
ทางวิชาการ หรือนักวิชาการภายนอกจะต้องมีโลกทัศน์ที่เหมาะสมในการใช้ความรู้ทางวิชาการให้
เกิดประโยชน์การจัดการตนเองของเขานั้นเอง ในกระบวนการวิจัยจากโครงการนี้เราเน้นออกแบบ
การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลัก อาทิ สร้างอาสาวิจัยในท้องถิ่น ให้ชาวบ้านต้องเป็น
ผู้กำกับข้อมูลเอง มีการคืนข้อมูลสู่ชุมชน มีการจัดเวทีการเรียนรู้ มีการถอดบทเรียนอย่างนี้ เป็นต้น
หรือส่งเสริมสถาบันวิชาการหรือนักพัฒนาทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้าง
ประโยชน์ให้กับชุมชน ดังนั้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ คือการ สร้างระบบความสัมพันธ์
ระหว่างสถาบันทางวิชาการ ตัวนักวิชาการ ชาวบ้านและองค์กรท้องถิ่น ให้เข้ามาประสานกันโดย
ยึดประโยชน์ของชุมชนเป็นตัวตั้งนั่นเอง

3.4 รูปแบบการขับเคลื่อนและการปฏิบัติการ

แม้ว่าจากผลวิจัยจะสามารถสร้างกลไกการจัดการในด้านสวัสดิการชุมชน แก่ ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสก็ตาม แต่ถ้ากลไกไม่สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นจริงหรือขับเคลื่อนชั่วขณะในช่องของการดำเนินโครงการเมื่อโครงการสิ้นสุด ก็สะท้อนชุดลงเหล่านี้นี้เป็นต้น ทำให้ไม่เกิดลักษณะ “กระบวนการเรียนรู้โดยต่อเนื่อง” ของกลุ่มหรือเครือข่าย ดังนั้นการสร้างแบบแผนที่เป็นแนวการปฏิบัติเพื่อเป็นการขับเคลื่อนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสร้างความต่อเนื่อง และความยั่งยืนโดยสร้างรูปแบบการเสริมหนุนการกระตุ้นหรือการสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชนโดยตลอดนั่นเอง การขับเคลื่อน และการปฏิบัติการของการจัดสวัสดิการเพื่อผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสของอำเภอแหลมสิงห์ นั้น เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งขบวนการกล่าวคือ

3.4.1 การขับเคลื่อนและการปฏิบัติการภายในชุมชน (อำเภอ) สร้างจุดประสาน หรือ พื้นที่เรียนรู้ระดับอำเภอโดยใช้เครือข่ายกองทุนสวัสดิการระดับอำเภอโดยอาจมีแนวการดำเนินการดังนี้

1) กำหนดการประชุมพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนและเสริมหนุนการทำงานร่วมกัน โดยต่อเนื่องสม่ำเสมอ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

2) เนื้อหาการพูดคุยกันในการประชุมอาจเป็นการแลกเปลี่ยนสถานการณ์การทำงานแต่ละตำบล การหาแนวทางการช่วยเหลือเสริมหนุนซึ่งกันและกันตามความเหมาะสม การถอดบทเรียนการทำงานอย่างสม่ำเสมอทั้งระดับตำบล และระดับเครือข่าย เป็นต้น

3) สร้างระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์โดยให้แต่ละตำบลมีส่วนร่วม เช่น สถานการณ์/จำนวนล่าสุดของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส จำนวนกลุ่มกองทุนที่มีอยู่ในชุมชน เป็นต้น ข้อสำคัญก็คือ การสร้างระบบสารสนเทศและข้อมูลเพื่อการจัดการในด้านสวัสดิการนั้นต้องให้ชุมชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของข้อมูลและสามารถใช้ประโยชน์ได้จริงจากข้อมูล โดยต้องมีการสนับสนุน เสริมหนุน ทั้งด้านวิชาการหรือการอำนวยความสะดวกจากหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้องรวมทั้งหน่วยงานทางวิชาการ เป็นต้น

3.4.2 การสร้างการเสริมหนุนจากหน่วยงานและภาคีภายนอก เช่น พมจ. พอช. มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อให้การขับเคลื่อนของชุมชนเป็นไปได้จริง อาจต้องมีการประชุมปฏิบัติการเพื่อการวางแผนร่วมกันระหว่าง หน่วยงานภาคีภายนอกและเครือข่ายกองทุน เพื่อกำหนดแนวทางการเสริมหนุนที่ชัดเจนโดยอาจเป็นการเสริมหนุนทางวิชาการ ทางงบประมาณหรืออื่นๆ ตามความเหมาะสมต่อไป

3.4.3 ส่งเสริมให้กองทุนแต่ละตำบลกำหนดแผน/โครงการเพื่อการปฏิบัติจริงโดยอาจทำในระยะ 6 เดือน หรือ 1 ปี ไปก่อนและให้มีการขับเคลื่อนแผน/โครงการนั้นอย่างจริงจัง

3.4.4 ในรอบ 1 ปี ให้มีการถอดบทเรียนการทำงานทั้งหมดเพื่อนำมาสู่การสร้างแผนปฏิบัติและการขับเคลื่อนต่อไปซึ่งการถอดบทเรียนนั้น ควรมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้ามาเรียนรู้ด้วย จะทำให้การขับเคลื่อนการปฏิบัติงานนั้นมีความชัดเจนมีความยืดหยุ่นได้ตามสภาวะ และสามารถมีแผนมีโครงการกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่อง

การวิจัยยังจะไม่สิ้นสุดลงหลังจากหมดสัญญาโครงการเพราะชุมชนยังขับเคลื่อนการทำงานในพื้นที่ต่อไป ในบางตำบลจะถูกพัฒนาต่อไปเป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ส่วนในระดับอำเภอก็จะเลื่อนงานในระดับเครือข่ายอำเภอ และพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ก็จะถูกพัฒนาให้เป็น Area- Based Research ของการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานวิจัยที่ทำกับชุมชนจะไม่เป็นงานวิจัยที่ราบเรียบหรือไร้คุณค่าต่อไป ถ้าเป็นงานวิจัยที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง และเห็นผลเป็นรูปธรรมชัดเจน ซึ่งจะสามารถทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนได้มาก เมื่อชุมชนมองเห็นประโยชน์พวกเขาจะรวมกลุ่มดำเนินงานได้เอง ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่เห็นผลและเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อีกวิธีหนึ่ง

4. สรุปผลที่ได้จากการวิจัย

จากการดำเนินการวิจัยทั้งหมดของโครงการอาจสรุปผลที่ได้รับ หรือผลที่เกิดขึ้น (Outcome) และผลกระทบ (Impact) จากการวิจัยได้ ดังต่อไปนี้

4.1 ผลที่ได้จากการวิจัย (Outcome)

- 1) เกิดรูปแบบการจัดสวัสดิการชุมชนในแต่ละตำบลที่สอดคล้องกับบริบท และความต้องการของแต่ละตำบล
- 2) เกิดเครือข่ายกองทุนการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสระดับอำเภอ โดยมีการพบปะ แลกเปลี่ยน และประชุมกันเดือนละ 1 ครั้ง
- 3) เกิดการบูรณาการการทำงานร่วมกันในการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสระหว่าง ภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคีที่เกี่ยวข้อง
- 4) ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการจัดการตนเองได้ และเกิดการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสตัวจริงได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน แม้จะเป็นเพียงบางตำบลแต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดี
- 5) สถานะการบูรณาการกลุ่มกองทุนด้วยกันในชุมชนนั้น แม้ว่าในระยะเริ่มต้นยังไม่ชัดเจน แต่ก็มีแนวโน้มในการบูรณาการเชื่อมโยงในรูปแบบการจัดตั้งธนาคารชุมชนขึ้นมาเป็นองค์กรประสานกลาง เช่น ตำบลบางกะไชย และตำบลบางสระเก้า เป็นต้น

4.2 ผลกระทบที่เกิดขึ้น (Impact)

- 1) ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสเกิดความภาคภูมิใจที่ชุมชนยอมรับ และเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น จากเมื่อก่อนที่เคยถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ปัจจุบันปรับเปลี่ยนทัศนคติ และทำที่ต่อคนกลุ่มนี้โดยให้คุณค่ามากขึ้น
- 2) การทำวิจัยเรื่องนี้ เป็นการทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จริง เพราะเกิดนำผลวิจัยไปปฏิบัติจริง เกิดความร่วมมือกับองค์กรภาครัฐ เอกชน และกำลังใจในการดำเนินงานตามผลวิจัยที่เกิดขึ้น
- 3) อาจารย์-เจ้าหน้าที่จากหน่วยราชการ-ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วมทีมวิจัยได้เข้าใจกระบวนการทำงาน การมีส่วนร่วมกับชุมชนมากขึ้น ได้เข้าใจการเป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริมส่งเสริมการเรียนรู้ (Facilitator) เพื่อให้เกิดการคิด การทำงาน การร่วมมือในการแก้ปัญหามากขึ้น และสามารถนำมาปรับใช้กับกระบวนการการเรียนการสอน หรือการทำงานในบทบาทหน้าที่ของตนเองมากขึ้น
- 4) เกิดงานโครงการวิจัย PAR ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนโดยอาจารย์ที่เป็นทีมวิจัย คือโครงการศึกษาสถานการณ์เด็กที่มีความต้องการพิเศษเพื่อหาแนวทางการพัฒนาศักยภาพโดยการมีส่วนร่วมขึ้นมาโดยผลการวิจัยนี้จะไปเชื่อมโยงกับการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสของชุมชนในโอกาสต่อไป
- 5) การวิจัยยังจะไม่มีสิ้นสุดลง หลังจากหมดสัญญาโครงการเพราะชุมชนยังขับเคลื่อนการทำงานในพื้นที่ต่อไป ในบางตำบลจะถูกพัฒนาต่อไปเป็นงานวิจัย เพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research) ส่วนในระดับอำเภอก็จะเลื่อนงานในระดับอำเภอ และพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ก็จะถูกพัฒนาให้เป็น “พื้นที่วิจัยเชิงบูรณาการ” (Area-Based Collaboration Research) ต่อไป ดังนั้นจะเห็นได้ว่าผลจากการดำเนินการวิจัยของโครงการนี้มีใช้เพียงหยุดอยู่แค่เพียงเอกสารรายงานการวิจัยที่ชุมชนไม่มีโอกาสเข้าถึงได้แต่เป็นงานวิจัยที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง และเห็นผลเป็นรูปธรรมจะสามารถทำให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนได้มาก เมื่อชุมชนมองเห็นประโยชน์พวกเขาก็จะรวมกลุ่มดำเนินการได้เอง ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่เห็นผลและเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อีกวิธีหนึ่ง

5. ข้อเสนอเชิงนโยบายและบทสรุปสำหรับผู้บริหาร

5.1 ฐานคิดในการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากจน,ผู้ยากไร้และผู้ขาดโอกาส

จากการที่ได้ศึกษาวิจัยภาคสนามในเขตชุมชนอำเภอแหลมสิงห์ การสร้างนโยบายเพื่อให้ชุมชนสามารถจัดสวัสดิการของตนเองโดยชุมชนนั้น อาจเป็นรูปแบบการบูรณาการกองทุนต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน หรือการสร้างรูปแบบใดๆขึ้นใหม่ตามคณะผู้วิจัยมองว่าถ้าจะแบ่งระดับและขอบข่ายการจัดสวัสดิการให้กับสังคมทั้งในระดับกว้างและในระดับชุมชนนั้นน่าจะมียู่ 2 ระดับ กล่าวคือ

5.1.1 การจัดสวัสดิการสังคม น่าจะเป็นการกำหนดนโยบายจากรัฐโดยถือเป็นการรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวมเป็นลักษณะการจัดรัฐสวัสดิการ โดยอาจนำเงินที่เก็บจากภาษีหรืองบประมาณของรัฐบาลจัดเป็นสวัสดิการในภาพรวมภายใต้ นโยบายที่ชัดเจนและเป็นการกระจายความรับผิดชอบร่วมกันทั้งสังคม เพราะมีคำถามจากชุมชนในขณะเข้าไปวิจัยเหมือนกันว่าการจัดสวัสดิการเป็นหน้าที่ของชาวบ้านหรือ ซึ่งในประเด็นนี้อาจเป็นนโยบายระดับประเทศที่จะดูแลเรื่องนี้ ในปัจจุบันที่เป็นอยู่มีการจัดสวัสดิการลักษณะนี้ด้วยอยู่แล้วแต่มักเป็นการสงเคราะห์และการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ขาดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนอยู่เป็นต้น ดังนั้นย่อมเกิดปัญหาที่ไม่ทั่วถึงไม่ครอบคลุม และประชาชนในระดับฐานล่างของสังคมยังมีโอกาสเข้าถึงได้น้อยมาก ในอนาคตรัฐจะต้องให้ความสำคัญแก่การจัดสวัสดิการสังคม หรือการนำพารัฐสังคมเข้าใกล้ความเป็นรัฐสวัสดิการมากขึ้น

5.1.2 การจัดสวัสดิการชุมชน เป็นสิ่งที่คณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษาโดยตรง เพราะในปัจจุบัน กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นได้เป็นแนวนโยบายของรัฐ และภาคประชาชนเองก็มีการตื่นตัว และปรับตัวเองภายใต้กระแสสังคมที่สร้างความเหลื่อมล้ำให้กับสังคมไทยในปัจจุบัน บทบาทส่วนของภาคประชาชนได้เรียนรู้ที่จะจัดการตนเองมากขึ้นโดยไม่รอการช่วยเหลือจากรัฐ เช่น เกิดเครือข่ายกองทุนกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน แม้กระทั่งการริเริ่มจากรัฐแต่ประชาชนบริหารจัดการเอง เช่น กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น จากการเข้าไปศึกษาก็พบเห็นกลุ่มกองทุนมากมายเกิดขึ้นทั้งจากการริเริ่มของรัฐและการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเองของประชาชน เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มตามอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ในการสร้างสวัสดิการชุมชนเพื่อให้ประชาชนมีขีดความสามารถที่จะจัดสวัสดิการของตนเองได้ในลักษณะสวัสดิการชุมชนทั้งอาจพิจารณา “สวัสดิการ” ในความหมายต่างๆได้ดังต่อไปนี้

1) สวัสดิการในความหมาย “การบูรณาการแห่งการดำเนินชีวิตของชุมชน”

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชุมชนมิได้มองสวัสดิการแยกเป็น สวัสดิการ อันหมายถึง การให้การสงเคราะห์ความช่วยเหลือที่มีต่อผู้คนเพียงเท่านั้น แต่ชุมชนยังได้เชื่อมโยงสวัสดิการกันหลากหลายมิติ อาจเริ่มจากกิจกรรมทางปากท้องหรือการประกอบอาชีพการสร้างการออมการเชื่อมโยงระบบเงินให้เข้ากับการดำเนินชีวิต เช่น การกู้ไปประกอบอาชีพ การจัดการสิ่งแวดล้อม

การใช้มิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเสริมเป็นต้น เช่น ตำบลคลองน้ำเค็มได้ก่อตั้งกลุ่มกองทุนสวัสดิการผู้ยากไร้และระดมทุนจากสมาชิก แต่ยังไม่ได้จัดสวัสดิการไปโดยตรงกลับมีกิจกรรมฟื้นฟูคลองยาวสำหรับเยาวชน และนำดอกผลไปจัดซื้อเปิดสำหรับผู้ป่วยฉุกเฉินในหมู่บ้าน จะเห็นได้ว่าการจัดสวัสดิการชุมชนลักษณะเช่นนี้ เป็นการบูรณาการในชีวิตประจำวันของชาวคลองน้ำเค็ม เป็นต้น

2) สวัสดิการในความหมาย “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม”

ในต่างประเทศที่เป็นรัฐสวัสดิการ กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคลโดยตรง เนื่องจากระบบสังคมทุนนิยมก้าวหน้าจะมีลักษณะเป็นปัจเจกชนนิยม (Individualism) สูงแต่ละคนจะเข้าใจบทบาทหน้าที่สิทธิพื้นฐาน ของตนเองโดยเคร่งครัดทุกคนมีหน้าที่เสียภาษีให้รัฐ รัฐมีหน้าที่ดูแลสังคมซึ่งหมายถึง การจัดสวัสดิการให้กับสังคมเมื่อปัจเจกบุคคลได้จ่ายสมทบในรูปภาษีให้รัฐไปแล้ว ประชาชนแต่ละบุคคลก็คาดหวังที่จะได้ประโยชน์ทดแทนจากรัฐสวัสดิการมีรัฐตัดจ่ายให้เขาโดยตรงเมื่อเจ็บป่วยหรือได้รับอุบัติเหตุเมื่อต้องการรักษาพยาบาล เมื่อต้องการสงเคราะห์บุตร สงเคราะห์ครอบครัวการว่างงาน ชราภาพและอื่นๆ

แต่ในสังคมไทย ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมยังมีความสลับซับซ้อนโยงใยเป็นเครือข่าย วางตัวหลายลำดับชั้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ระบบความสัมพันธ์ในสังคมไทยก็อาจเป็นต้นทุนในการจัดสวัสดิการชุมชน เช่น ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ความสัมพันธ์เชิงท้องถิ่นนิยม หรือ “คนบ้านเดียวกัน” หรือความสัมพันธ์ที่ก่อรูปมาในเชิงเครือข่ายวงเล็กลงใหญ่ที่มีความค้ำคั่นในชุมชน

ในลักษณะของผู้ยากไร้และผู้ด้อยโอกาสในชุมชนนั้นถ้ามองความสัมพันธ์ในระดับสังคมจะเป็นกลุ่มคนที่ดูด้อยค่าด้วยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นผู้เสียเปรียบในสังคมตลอดมา การต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการอยู่รอด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปวันต่อวันจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ พวกเขาไม่เคยเข้าถึงระบบเอื้ออาทรใดๆ จากส่วนนอกเท่าที่ควร หรือแม้แต่ในชุมชนด้วยกันเองซึ่งจะได้รับอิทธิพลจากภายนอกอยู่ตลอดเวลา ทำให้บทบาทชุมชนกระแสนักต่างอยู่ตัวใครตัวมันจะมีมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งแตกต่างไปจากยุคก่อน ดังนั้น บทบาทชุมชนจึงต้องสร้างหรือฟื้นฟู “ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม” ภายในชุมชนกันขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างพลังในการอยู่ร่วมกันและพึ่งพากันเองให้มากขึ้น ในการวิจัยในครั้งนี้ ก็พอจะมองเห็นการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมขึ้นมาโดยสร้างการเรียนรู้และโอกาสรับรู้ ชีวิตซึ่งกันและกันของชุมชน ทีมอาสาสมัครซึ่งเป็นชาวบ้านด้วยกันเข้าไปสัมภาษณ์พูดคุย และรับรู้วิถีชีวิต ของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสสัมผัสทำที่ต่อชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกับเขาและเกิดความรู้สึกสำนึก เกิดความเห็นใจและต้องการจะช่วยเหลือดูแลในลักษณะ สังคมไม่ทอดทิ้งกัน การจัดสวัสดิการชุมชนโดยการใช้ฐานความสัมพันธ์ทางสังคม จึงน่าจะเป็นปัจจัยที่สำคัญ ในการสร้างสายสัมพันธ์ยึดโยงให้ผู้คนในชุมชนที่จะมาดูแลช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้จริงๆ

3) ศาสตร์การในความหมาย “การจัดสวัสดิการในรูปแบบการพัฒนาสังคม”

การจัดสวัสดิการลักษณะนี้ อาจเชื่อมโยงการจัดสวัสดิการ ในความหมายต่างๆ โดยเน้นการจัดสวัสดิการเป็นเครื่องมือพัฒนาการศึกษา และความเข้มแข็งชุมชนในการจัดการตนเอง หรือการจัดสวัสดิการที่นำมาสู่เป้าหมายการพัฒนาชุมชนนั่นเอง การจัดสวัสดิการลักษณะนี้ จะเห็นได้จากการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่พึ่งตัวเองได้ ดังเช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์จังหวัด จันทบุรี สามารถใช้กระบวนการของกองทุน หักออมและกู้ สร้างสรรค์กิจกรรมพัฒนาคุณธรรม พัฒนาอาชีพ พัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร แก้ปัญหาหนี้สิน และสามารถจัดสวัสดิการชีวิตได้ครบวงจร การจัดสวัสดิการลักษณะนี้น่าจะเป็นแนวทางการจัดสวัสดิการของชุมชนเพื่อพัฒนาให้ชุมชนนั้นๆ มีความเข้มแข็งและพึ่งตัวเองได้ พึ่งพาตนเองได้ในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน การศึกษา แนวทางการจัดสวัสดิการในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ในการนำมาพัฒนานโยบายการจัดสวัสดิการของชุมชน

4) ศาสตร์การสังคมในความหมาย “สวัสดิการพหุลักษณะ”

สวัสดิการพหุลักษณะ (Welfare pluralism) เป็นแนวคิดการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับการผสมผสานและการอยู่ร่วมกันของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ (Post-Modernism) หรือยุคโลกาภิวัตน์ในปัจจุบันที่ปัญหาของสังคมหรือความอยู่รอดของสังคมต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในผู้ที่มิโอกาสหรือผู้ได้เปรียบจะต้องมีส่วนดูแลช่วยเหลือหรือร่วมรับผิดชอบต่อชะตากรรมผู้เสียเปรียบและขาดโอกาสด้วยเช่นกัน ดังเช่นแนวคิดการร่วมรับผิดชอบต่อสังคมเชิงบรรษัท (Corporative Social Responsibility) หรือ CSR ที่กำลังได้รับความสนใจในปัจจุบัน ดังนั้นการจัดสวัสดิการสังคมหรือสวัสดิการชุมชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสนั้นควรจะเปิดโอกาสให้เกิดขึ้นอย่างหลากหลาย และส่งเสริมให้ภาคเอกชน องค์กรเอกชน อาสาสมัครเพื่อสังคม กลุ่มบรรษัทหรือกลุ่มประกอบการต่างๆ รวมทั้งบุคคลที่มีศักยภาพและความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคม เข้ามามีส่วนเสนอกิจกรรมหรือโครงการในการจัดสวัสดิการสังคมด้วย อันเป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมของภาคีและบุคคลเข้าไปด้วย เพราะการจัดสวัสดิการสังคม โดยให้รัฐรับภาระทั้งหมดหรือเพียงให้ชุมชนได้จัดการของตนเองขึ้นมานั้นไม่เพียงพอต่อการเข้าถึงสวัสดิการของกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสซึ่งมีอยู่มากมายในสังคมได้ สวัสดิการพหุลักษณะนั้นเปิดโอกาสให้ประชาสังคมได้เข้ามารับผิดชอบต่อสวัสดิการของประชาชนโดยอาจเป็นองค์กรการกุศล อาสาสมัคร กลุ่มบรรษัทและผู้ประกอบการเข้ามาจัดบริการ โดยที่รัฐส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือขึ้น จัดการอำนวยความสะดวก จัดสรรทรัพยากรเพื่อสนับสนุนและสร้างแรงจูงใจให้แก่องค์กรอาสาสมัครต่างๆ ให้มีส่วนในการจัดสวัสดิการให้แก่สังคมหลากหลายยิ่งขึ้น

จากลักษณะและความหมายอันเป็นฐานคิดที่จะกำหนดนโยบายการจัดสวัสดิการนี้ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของชุมชน ซึ่งอาจนำเสนอให้ผู้บริหารได้พิจารณาและหาแนวทางกำหนดให้เป็นนโยบายที่ต้องนำไปสู่การปฏิบัติให้ได้อย่างเป็นจริงได้ดังต่อไปนี้

5.2. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

5.2.1 ระดับประเทศ

1) รัฐพึงทำหน้าที่ส่งเสริม สนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้เกิดทางเลือกในการจัดสวัสดิการสังคมที่หลากหลาย ประชาชนจะได้รับบริการสวัสดิการอย่างทั่วถึง มากกว่าที่รัฐและตัวชุมชนเองดำเนินการโดยลำพัง เช่น ขยายแนวคิดการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสไปยังภาคส่วนต่างๆ ทั้งองค์กรเอกชนองค์กรสาธารณะ อาสาสมัครต่างๆและบุคคลที่มีศักยภาพที่จะช่วยเหลือสังคมได้เสนอโครงการหรือวิธีการที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลผู้คนในสังคมให้มากขึ้น (CSR) และควรมีมาตรการสนับสนุนให้องค์กรต่างๆเกิดแรงจูงใจ เช่น การลดภาษี การรับรองสถานการณ์ทางสังคม เป็นต้น

2) การจัดสวัสดิการสังคมเชิงสงเคราะห์ เช่น เงินสงเคราะห์ คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการนั้นควรเชื่อมโยงและสอดคล้องกับการจัดสวัสดิการของชุมชน เช่น อาจจัดสรรงบประมาณลงไปให้กลุ่มเครือข่ายออมทรัพย์เพื่อให้ดูแลผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสกันเองโดยชุมชนนั้นๆ

3) ในการช่วยเหลือเงินสงเคราะห์สวัสดิการมักผ่านกลไกต่างๆ ที่เป็นหน่วยงานเป็นศูนย์พัฒนาสังคมจังหวัด หรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เช่น อบต. เป็นต้น แต่ละหน่วยงานจะมีแบบแผนการสงเคราะห์ โดยพยายามสร้างการมีส่วนร่วมอยู่บ้าง เช่น มีกรรมการพิจารณาจากตัวแทนชุมชนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำที่เป็นทางการและจัดเวทีประชาคม ลักษณะนี้ก็ยังไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมได้อย่างเป็นจริง ดังนั้นแต่ละหน่วยงานควรจะสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้ภาคประชาชนสร้างวิธีการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้ภาคประชาชนสร้างวิธีการจัดสวัสดิการเชิงสงเคราะห์ได้เองโดยที่ทางหน่วยงาน อาจทำหน้าที่เสริมหนุน หรือเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นมา น่าจะทำให้การจัดสวัสดิการเชิงสงเคราะห์สามารถ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งในการจัดการตนเองได้ อีกทางหนึ่ง

4) ควรมีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในระดับอำเภอ ซึ่งถ้าภาคประชาชนเกิดการเรียนรู้และรวมตัวเป็นเครือข่ายระดับอำเภอได้ ควรจัดสรรเงินกองทุนให้เครือข่ายภาคประชาชนได้ดำเนินการโดยตรงโดยมีระบบประเมินติดตามและสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ สถาบันวิชาการ หรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

5) รัฐควรสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำระบบ ข้อมูลและสารสนเทศ สำหรับการ จัดสวัสดิการ แก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน เช่น จำนวนที่แท้จริง ข้อมูลผู้ยากไร้ผู้ ด้อยโอกาส จำนวนกลุ่มกองทุนในชุมชนวิถีชีวิตและความต้องการการจัดสวัสดิการของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส

การสร้างระบบข้อมูลและสารสนเทศนั้นต้องสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชน เช่น การมีอาสาวิจัยเพื่อเก็บข้อมูล

6) การสร้างการเรียนรู้ให้ประชาชนได้เห็นต้นทุนและศักยภาพของตนเองของชุมชนเพื่อนำมาสู่การจัดการตนเองให้ได้ในที่สุดนั้น เป็นความจำเป็น โดยเฉพาะการจัดสวัสดิการจากการวิจัยครั้งนี้ น่าจะเป็นแนวได้ว่าการใช้บทบาททางวิชาการเพื่อการเรียนรู้ในรูปแบบของงานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือเปิดโอกาสให้ชุมชนได้วิจัยตนเองนั้นเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพระดับหนึ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด และสร้างพลังการจัดการของชุมชนได้ ดังนั้นรัฐควรส่งเสริมให้มีการวิจัย และพัฒนาของภาคประชาชนให้มาก โดยมีสถาบันทางวิชาการที่มีประสบการณ์เรื่องนี้เป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือ แนะนำเพื่อให้ท้องถิ่นชุมชนทำวิจัยเองได้

7) รัฐควรส่งเสริมและสนับสนุนให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนาและองค์กรอื่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมในทุกระดับ ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายได้เข้าถึงบริการสวัสดิการสังคมมากขึ้น

8) รัฐควรส่งเสริมบทบาทองค์กรเอกชนและอาสาสมัครให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสวัสดิการสังคมเพื่อช่วยเหลือประชาชนผู้ด้อยโอกาส ในสังคมได้อย่างทั่วถึง และมีประสิทธิภาพ เช่น เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการชุดต่างๆ การได้รับการสนับสนุนวิชาการและเงินงบประมาณ การได้รับการรับรองและเพิกถอนการรับรองเป็นองค์กร สาธารณประโยชน์ เป็นต้น

9) รัฐควรกระตุ้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนกลุ่มเป้าหมายต่อกระบวนการทำงาน เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะกระแสการพึ่งตนเอง กระแสการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการพัฒนาเป็นเรื่องที่เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ต้องยอมรับว่ากลุ่มคนยากไร้กลุ่มผู้ด้อยโอกาส เขามีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป เราจะต้องสร้างให้เขาเข้มแข็ง มีความรับผิดชอบต่อชีวิตของเขาในอนาคตและเพื่อจะได้เข้มแข็งพอที่จะรับผิดชอบสังคมเช่นกัน การให้ทุนประกอบอาชีพจะต้องไม่เป็นการให้เปล่าอีกต่อไป เมื่อเขาช่วยตัวเองได้แล้วจะต้องนำทุนนั้นมาคืน เพื่อที่องค์กรจะได้ใช้ในการช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป

10) การระดมความร่วมมือจากประชาชนอย่างเต็มที่ แนวทางนี้มีใช่เพียงการออกกฎหมายที่จะส่งเสริม เช่น พ.ร.บ. ลดภาษีเพื่อสำหรับส่งเสริมให้คนบริจาคเช่นในประเทศอื่นเท่านั้น แต่หนทางหนึ่งคือ การรณรงค์ให้ประชาชนทราบและยอมรับว่าขณะนี้สังคมไทยมีประชาชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการความช่วยเหลือ องค์กรสวัสดิการสังคมทั้งภาครัฐและเอกชนกำลังทำงานอะไรอยู่และต้องการความช่วยเหลือจากประชาชนทั่วไปอย่างไร เช่น ส่งเสริมให้คนรวมตัวกับทำประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ส่งเสริมให้ภาคธุรกิจมีโครงการด้านสวัสดิการสังคมในรูปของการทำประโยชน์คืนสู่สังคมให้มากขึ้นและในที่สุด เมื่อภาพลักษณ์ขององค์กรธุรกิจดีแล้วยอดขายหรือ

ผลประโยชน์อื่น ๆ ก็จะตามมา รมณรงค์ให้นักการเมืองส่งเสริมสนับสนุนระบบสวัสดิการสังคมให้มากขึ้นในรูปของการกำหนดนโยบายและกลไกต่าง ๆ

5.2.2 ระดับท้องถิ่น

1) การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนให้เกิดการจัดสวัสดิการด้วยตนเองนั้น ต้องมีระบบกระบวนการเพื่อสร้างความมั่นใจและระบบช่วยเหลือชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็งให้มีหลักพึ่งหรือที่ยืนที่มั่นคง เช่น กลุ่มใหม่ที่ถูกมองว่าเป็นกลุ่มเดือนไม่มีใครรับรอง จะต้องสร้างความเข้าใจ และสร้างฐานที่เลี้ยง เช่น สถาบันวิชาการ หรือหน่วยราชการเป็นกำลังสนับสนุนให้ตลอดเวลา

2) ในระดับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นนั้นต้องพัฒนาและสร้างนโยบายเพื่อการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสอย่างจริงจัง โดยที่ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างและพัฒนา นโยบายนั้นๆ อันหมายถึงต้องสร้างจากรากฐานสู่ระดับนโยบาย (Bottom-up) และมีกระบวนการทำนโยบายลงสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง

3) ส่งเสริมให้เกิดการบูรณาการกลุ่ม-องค์กรกองทุนในการจัดสวัสดิการเพื่อผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสต่อไปและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง อาจใช้งานวิจัยเข้าไปเป็นเครื่องมือดำเนินการในระยะต่อไป

4) การส่งเสริมให้ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส เกิดการรวมกลุ่มเกิดเครือข่ายในการจัดสวัสดิการของตนเองได้ด้วยตนเองนั้นเป็นสิ่งที่ผู้เกี่ยวข้องในการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสควรดำเนินการเพราะที่เป็นอยู่นั้น กลไกในการสงเคราะห์จะถูกแบ่งแยกระหว่างผู้สงเคราะห์และผู้ถูกสงเคราะห์ จึงทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสอย่างจริงจัง ทั้งๆที่พวกเขามีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์เฉกเช่นเราเช่นกัน จากการดำเนินการวิจัยพบว่าการเปิดโอกาสให้ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส เข้ามามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบการจัดสวัสดิการของตนเองนั้น ความเป็นไปได้มากและผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสที่เคยถูกมองว่าเป็นผู้คอยแต่รับการสงเคราะห์ ไม่กระตือรือร้นที่จะช่วยตัวเองนั้น กลับเป็นผู้เอาการเอางานมีความกระตือรือร้น และรับผิดชอบเป็นอย่างดี จึงน่าจะกระตุ้นและเสริมพลังให้กับคนกลุ่มนี้ ในการจัดการตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรีของความเป็นคนในสังคมเช่นกัน

5) สวัสดิการชีวิตสำหรับผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสที่เป็นอยู่ได้เกี่ยวข้องและสัมพันธ์โดยตรงกับฐานการดำรงชีวิตอื่นๆ เช่น ฐานทรัพยากรธรรมชาติ ถ้าถูกทำลายให้เหลือน้อยไม่เพียงพอแก่การดำรงชีวิตจะส่งผลกระทบโดยตรงกับผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส หรือการสร้างคุณค่าทางจิตใจความรู้สึกของผู้สูงอายุให้เกิดความภูมิใจในคุณค่าตัวเอง เช่น กรณีการถ่ายทอดภูมิปัญญา ผู้สูงอายุเรื่องของเด็กเล่นพื้นบ้านกับกลุ่มเยาวชนในชุมชน จะเป็นความรู้สึกของผู้สูงอายุที่ตนเองยังมีคุณค่าต่อสังคม ดังนั้นการจัดสวัสดิการมิใช่มุ่งตรงไปยังการจัดสรรเงินเชิงสงเคราะห์ที่จะประทั้ง

ชีวิตเขาแต่เพียงอย่างเดียวควรจะมีการบูรณาการเข้ากับฐานชีวิตของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสในมิติอื่นๆด้วย เป็นการฟื้นฟูคุณค่าชีวิตของผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสให้กลับคืนมา

6) การคัดเลือกคนที่เข้ามาทำงานในระบบสวัสดิการสังคมไม่ใช่จะเลือกแต่เพียงความรู้และสติปัญญาสูงเท่านั้น แต่ควรที่จะเลือกคนที่มีความเข้าใจ และเปิดใจกับการทำงานกับชุมชนและกลุ่มคนที่ด้อยโอกาส ควรจะเข้ามาเพื่อร่วมเรียนรู้และเป็นพี่เลี้ยงให้กับชุมชน ไม่ใช่มาเป็นผู้สั่งการหรือนำเงินหรือสิ่งของมาให้เพียงอย่างเดียว ต้องคอยเติมพลังสมองสติปัญญา และคอยกระตุ้นให้ชุมชนดำเนินงานด้านการจัดสวัสดิการของตนเองให้ได้ และจะต้องเสริมหนุนการทำงานของชุมชนให้ถูกจุดด้วย ต้องปรับทัศนคติที่มีต่อชุมชนและระบบสวัสดิการสังคม นักสวัสดิการสังคมและนักสังคมสงเคราะห์จะต้องเพิ่มพูนความรู้และความรอบรู้ของตนให้เท่าทันกับการพัฒนาชุมชนที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม จะต้องรู้ว่าในช่วงที่ชุมชนยังไม่พร้อมจะช่วยตนเอง จะมีวิธีช่วยชุมชนนั้นได้อย่างไร จะต้องคิดกิจกรรมร่วมกันเพื่อแสวงหารูปแบบ (Model) การทำงานที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับชุมชนนั้นๆ

6. ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการที่โครงการวิจัยได้ดำเนินการในพื้นที่อำเภอแหลมสิงห์ จังหวัดจันทบุรี นั้นพบว่าเกิดการเรียนรู้ และตื่นตัวของทางหาแนวทางการจัดสวัสดิการของตนเอง และพบว่าประเด็นที่อาจนำมาสู่ การทำวิจัยครั้งต่อไป ซึ่งควรจะเป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เห็นการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของผู้ที่เกี่ยวข้อง (Stakeholder) ทั้งประชาชนหน่วยงานรัฐ หน่วยงานท้องถิ่น NGO เป็นต้น โดยควรมีประเด็นที่น่าจะทำงานการวิจัยต่อยอด เพื่อให้การจัดสวัสดิการโดยชุมชนสามารถปฏิบัติได้จริงดังต่อไปนี้

ประเด็นที่น่าจะทำงานวิจัยต่อยอดเพื่อให้การจัดสวัสดิการโดยชุมชน สามารถปฏิบัติได้จริงคือ

- 1) การหารูปแบบการจัดการตนเองของชุมชนในเขตอำเภอแหลมสิงห์ โดยให้เชื่อมโยงกับการจัดสวัสดิการของชุมชน
- 2) การศึกษาแนวทางเพื่อการสร้างความเข้มแข็ง ของกลุ่มผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาส ในการมีส่วนร่วมเพื่อการจัดสวัสดิการของชุมชน ในเขตอำเภอแหลมสิงห์
- 3) การพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายการจัดสวัสดิการโดยชุมชน ในอำเภอแหลมสิงห์
- 4) การสร้างความเข้มแข็งในการบูรณาการกองทุนในชุมชนเพื่อการจัดสวัสดิการแก่ผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสการศึกษา เฉพาะกรณีตำบลนาร่อง
- 5) การบูรณาการการทำงานเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชนระหว่าง ภาควิชาต่างๆกับภาคประชาชนในเขตอำเภอแหลมสิงห์

6) การพัฒนานโยบายการจัดสวัสดิการชุมชนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในเขตอำเภอแหลมสิงห์